

LUMI LA INTERSECȚII – REȚELE, PANORAME, CONEXIUNI? PRIVIRI DE APROAPE ȘI DE DEPARTE

Nicoleta MUȘAT*

Roxana ROGOBETE**

*, **Universitatea de Vest din Timișoara

* nicoleta.musat@e-uvt.ro

<https://orcid.org/0000-0002-5634-0085>

** roxana.rogobete@e-uvt.ro

<https://orcid.org/0000-0002-4155-3918>

Worlds at crossroads – networks, panoramas, connections? Close-ups and distance views

This study provides a multidimensional analysis of a corpus of 50 life story interviews, part of the *World at Crossroads / Lumi la Intersecții* project, funded by AFCN and coordinated by the Narrative Association. The paper offers two types of approaches to a digital archive consisting of interviews: one more subjective, a close-up reading of life story narratives and the process of their production, the other one – a distant reading and analysis of data produced as an interaction between the researcher and the archive, as a linguistic corpus. Starting from a selection of 50 interviews from the Archive of Oral History belonging to the Central University Library “E. Todoran”, the two perspectives intertwine, overlap or separate, while providing interpretations of the use of memory, local history and life story narratives. The interviews, collected over a period of more than thirty years from all over the Banat region, create a network of knowledge about life in the Banat region in the XX century, following the main historical events that affected people's lives (e.g. the two world wars, the deportations during the communist regime or the migration to the United States) and people's daily existence. The study also offers a comprehensive analysis of the research methodologies applied, emphasizing their role in structuring and interpreting the collected narratives, through a combined lens.

KEYWORDS:

memory; local history; life story narration; linguistic corpus; Banat region.

Intro

Fie nu una, ci două cercetătoare (într-un grup multidisciplinar). Ele au ales (au fost alese) să facă o cercetare într-o arhivă... digitalizată. Materiale audio, video, transcrieri ale unor interviuri înregistrate cu mai bine de trei decenii în urmă – se regăsesc toate într-un drive, într-un cont. Una dintre cercetătoare se pregătește, de obicei, să plece *în teren* – o privire „de aproape”, o imersiune autentică, o interacțiune directă cu *omul, subiectul, obiectul, povestea*. E interesată de voci, modulații, nuanțe, grimase, gesturi și tăceri. Cealaltă preferă să privească „de la distanță” rezultatele, să prelucreze *datele*, să structureze, să cuantifice, să identifice corelații și tipare. Clickul de la reportofonul primei persoane, care captează vocea și intonația unei realități vii, devine clickul de la

generarea unui grafic la cea de-a doua, care transformă experiența într-o hartă ce își propune să fie sistematizată (dar nu întotdeauna reușește). Sunetul mecanic al reportofonului marchează momentul în care un fragment de realitate este preluat, arhivat, „ancorat” în banda ce conferă și ea materialitate cercetării de teren. Pe de altă parte, clickul digital traduce mărturia într-o formă vizibilă, măsurabilă, accesibilă. Autenticitatea înregistrării este restructurată metareflexiv, iar cercetarea se distanțează de experiența individuală pentru a revela rețele și structuri panoramice.

În acest proiect¹, *lumile* celor două cercetătoare se află *la intersecții*: ambele se pregătesc să intre „pe drive”, cum se spune, unde converg spațiile de lucru. Organizate în foldere, conținute de alte foldere, în sistem de păpuși matrioște, se află interviuri de tip *povestea vieții*, înregistrate de alți cercetători, în alte timpuri, în alte locuri. De la vocea înregistrată la o hartă sau un grafic, cunoașterea se mișcă între concret și abstract, între trăire și teoretizare – într-un joc al clickurilor și al perspectivelor.

Privirea de aproape. Detest muzeificările și pe muzeificatori

În iulie, 2024, urma să am prima mea întâlnire cu arhiva, primul meu interviu de prelucrat. Cum va fi? Îmi imaginam cincizeci de interviuri clar structurate tematic, cincizeci de povești de viață perfect coerente, transcrise și fișate, toate în așteptarea codării. În urma discuțiilor în echipă devenise clar că selectarea fragmentelor celor mai importante (codarea) va funcționa ca tip de cercetare în întrețeserea de interviuri care se desfășura în drive-ul nostru.

Prelucrarea a cincisprezece interviuri, respectiv lectura atentă a altor zece din calupul de cincizeci care fuseseră selectate pentru proiectul *Lumi la intersecții*, îmi oferă o înjumătățită perspectivă asupra acestei colecții de interviuri (în format audio, mp3), în cadrul căreia unele povești de viață sunt însoțite de fotografii, altele de documente care atestă fie studii, fie identități ale deținătorilor lor, fiecare interviu fiind însoțit de o fișă de informator, care a fost completată de intervievator la momentul înregistrărilor.

Crearea arhivei a fost coordonată de Smaranda Vultur, începuturile acesteia plasându-se în anii '90 (cel mai vechi interviu pe care l-am ascultat și transcris a fost cel al Vioarei Groșoreanu, din 1991, înregistrat în Comloșu Mare, de Smaranda Vultur și Anca Hartular). Cel mai recent interviu pe care l-am prelucrat este al Corneliiei Fiat (datează din 2016) și a fost înregistrat de una dintre studentele mele masterande, Rodica Bud. Aceste observații deopotrivă descriptive și aparent anodine oferă o perspectivă în

¹ Textul de față este rezultat în urma implicării în activitatea de cercetare a proiectului *Lumi la intersecții*, finanțat de AFCN, coordonat de Asociația Narative reprezentată de Cinty Ionescu, având drept parteneri Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran”, Facultatea de Litere, Istorie, Filosofie și Teologie, Institutul Intercultural Timișoara și având, între scopurile principale, lansarea unui site prin care să se valorifice materiale (*interviuri*) din Arhiva de Istorie Orală a BCUT. Activitatea principală, din care au decurs celelalte etape de cercetare, a constat în prelucrarea unei părți a acestei arhive ce conține mai bine de 450 de interviuri de istorie orală; este vorba despre 50 de interviuri selectate în așa manieră încât să corespundă unor cerințe de reprezentativitate (a genurilor, mediilor sociale, profesiilor, studiilor absolvite), dar care să fie și ofertante sub aspectul informației ce are în centru viața în Banat în decursul secolului XX. Echipa care a parcurs aceste interviuri a fost coordonată de conf.dr. Smaranda Vultur și din ea au făcut parte: lect. dr. Nicoleta Mușat, lect. dr. Roxana Rogobete, dr. Maria Chiș, dr. Ioana Duță, Maria Odobescu. Proiectul este similar altor inițiative de popularizare a practicilor memoriale din regiunea Banatului (<https://memoriabanatului.ro/>) sau a Timișoarei (<https://memoriatimisoarei.ro/>).

timp legată de această arhivă și de dinamica ei.

În prima parte a textului îmi propun să fac mici observații legate de felul în care funcționează o arhivă în general și această arhivă în special – reflectând asupra formei în care aceasta este *repozitarul* memoriei. O arhivă de istorie orală poate avea o dimensiune subversivă, poate fi instrumentalizată, poate asigura raporturi între uitare și memorie, poate fi creată pentru un scop și utilizată pentru altul (Zeitlyn, 2012).

Arhiva (și în special această arhivă de istorie orală) se construiește ca o formă *pasivă de interacțiune cu trecutul* (Assman, 2010, p. 98)² și se situează în parametrii *acumulării* – cum spuneam, primul interviu pe care l-am prelucrat datează din 1991, cel mai recent – din 2016, iar arhiva, în ansamblul ei, conține interviuri și mai recente. Assman comentează funcția arhivei de depozit al trecutului, aflat în relație cu acesta, dar pierzându-și puterea politică și devenind (potențial) ineficient prin *decontextualizare*. Scoase din întregul ansamblu al cercetării de care au fost generate³, interviurile se pot găsi la limita dintre istorie și etnologie, într-o zonă măloasă a reziduurilor istoriei, dar și într-un loc al interpretărilor cotidianului, domeniu ce intră sub incidența etnologiei, (Cl. Levi-Strauss, 1988, p. 171). Mai mult, scoase din context, interviurile care constituie arhiva sunt documente, dar nu de factură etnografică, ci de tip ER (*electronic resource*), cum se apare prin motorul de căutare al BCUT. Reintroduse în context, ele trec, periodic, printr-o schimbare de natură semantică, devenind din artefacte codificate / fișiere în dosare/ foldere, mărturii-resursă prin care se poate reinterpretă sau reciti o epocă. Sensul unui text rezidă în contextul care l-a produs (Ben-Amos, 1993), sensul unui interviu – și deci al arhivei care e constituită din interviuri – este rezultat al unor contexte și suprapuneri de contexte: în acest caz aparte vorbim de contextele care au generat o poveste de viață, apoi despre contextul punerii în poveste a vieții – și anume crearea biografiei în momentul înregistrării, apoi despre contextul realizării arhivei – care are, pe de o parte, un context academic și metodologic, iar pe de altă parte este o suprapunere de povești de viață ce decupează un secol din istoria Banatului, respectiv relectura și reascultarea biografiilor, în alte contexte de cercetare și revalorificare.

În relație cu memoria comunitară, arhiva este una dintre formele de existență a acesteia, în opinia mea, iar în timp *scopul* acesteia diferă de *uzurile* ei, după cum analizează Trace (2002, p. 8) citând pe Cochran et al. (1980). Maniera și scopul pentru care se constituie o arhivă desigur că diferă de formele în care această arhivă este utilizată, mai ales acum, în epoca *utilizatorilor* și *utilizărilor*, dar și după ce asupra începuturilor constituirii arhivei se așază câteva decenii. Timpul care trece este și un interval, poate, al schimbărilor de paradigmă, al diferitelor *turns* în științele socio-umaniste, iată, al unei

² Fragmentul complet aici e util pentru o discuție legată de raporturile între diversele tipuri de memorie și despre forme de patrimonializare: "The institutions of active memory preserve the past as present while the institutions of passive memory preserve the past as past. The tension between the pastness of the past and its presence is an important key to understanding the dynamics of cultural memory. These two modes of cultural memory may be illustrated by different rooms of the museum. The museum presents its prestigious objects to the viewers in representative shows which are arranged to catch attention and make a lasting impression. The same museum also houses storerooms stuffed with other paintings and objects in peripheral spaces such as cellars or attics which are not publicly presented. In the following, I will refer to the actively circulated memory that keeps the past present as the canon and the passively stored memory that preserves the past past as the archive".

³ Despre relația dintre contextul de cercetare (terenul) și generarea cercetării (relația cercetător – informator) a se vedea Mondher Kilani (1994) care discută despre teren în termenii unei construcții simbolice, rezultat al negocierilor între discursurile cercetătorului și ale informatorilor. Pe de altă parte, Ben-Amos (1993) se referă la relația dintre text (rezultat al cercetării) și context (terenul) ca fiind cea care validează interpretarea acestuia.

turnuri digitale, intens democratizante și accesibilizante. Digitalul deschide arhiva spre noi publicuri pe care inițial arhiva nu le viza. Deschiderea spre alți utilizatori prin formate accesibile acestora (*user-friendly*) poate repercuta asupra sensurilor inițiale ale colectării mărturiilor și poate transforma sensul acestora. Înregistrate în scopul de a inventaria *practici memoriale și mentalități* (“din perspectiva felului în care ele integrează o tradiție interculturală locală și o reinventează, raportând-o la cadre de referințe noi”⁴), mărturiile care azi constituie arhiva au ajuns să reprezinte nu doar voci ale trecutului, ci *forme de interacțiune* cu acesta. În fond, ce cred că s-a schimbat este punctul de vedere al celui care interacționează cu arhiva: dinspre un creator de trecut, care îl transformă în discurs, accentul s-a mutat spre un *user* ale trecutului, al diferitelor decupaje din trecut, al unor momente (de obicei) scurte, dar și al unor forme ce integrează trecutul în prezent.

Acest joc al perspectivelor (asupra trecutului, a memoriei, a rolurilor pe care le au creatorii de arhivă) se vede și în relația pe care o are cercetătorul cu arhiva. Privitor prin excelență, etnologul/ cercetătorul poate decupa fragmente din acest cumul de mărturii și interacționa în maniere diferite cu acesta.

Asupra arhivei se oprește privirea cercetătorului când vrea să descopere familiarul, dar și disconfortul: „[...] *a vedea* – scrie Laplantine (2000, p. 40) – înseamnă – prin faptul că implică memorare și anticipare – speranța că vom găsi ceea ce așteptăm, iar nu ceea ce ignorăm sau ne sperie, astfel încât ni se poate întâmpla să nu credem ceea ce am văzut (cu alte cuvinte să nu vedem) dacă acest ceva nu corespunde așteptărilor noastre.” Sau, în cuvintele lui Francastel pe care Laplantine îl citează – „vedem ceea ce cunoaștem sau putem integra într-un sistem de cunoaștere” (Francastel apud Laplantine, 2000, p. 40). Lucrul cu arhiva a însemnat o manieră deopotrivă familiară și inconfortabilă de gestiune a rezultatelor din teren, a însemnat priviri de *aproape* și de *departe* (Levi-Strauss, 1988).

Totodată, – în forma ei digitalizată – imersiunea în arhivă a însemnat o întoarcere la un tip de antropologie de *cabinet*, însă în varianta 2.0. Întemeietorii disciplinei au practicat ceea ce s-a numit *armchair anthropology/ cabinet anthropology*, pentru ca apoi terenul/ *fieldwork / fieldresearch* să devină metoda principală de colectare a datelor. În fața unei arhive digitale, formele de interacțiune se restructurează. Datele sunt deja culese, ele se cuantifică în mb sau gb, în dimensiuni ale fotografiilor care se pot sau nu *uploada*, în vreme ce conținutul deja existent, cel care va fi prelucrat, a fost colectat de altcineva.

Ca cercetător mă aflu în fața unei situații deopotrivă disconfortante, dar și ofertante. Trebuie să-mi recalibrez privirea/ *privirile* (a se vedea Laplantine și Francastel) și să gestionez un tip de cercetare post-cercetare, dar și o manieră de reutilizare a datelor. Mă interesează nu producerea de noi date, ci de noi forme de interacțiune cu datele. Pornesc de la premisa că unul dintre fetișurile, dar și spaimele antro-po/etnologiei este pierderea cunoașterii/ obiceiurilor/ poveștilor, ceea ce uneori duce la culegerea permanentă de material (să nu se piardă/ anxietatea în fața pierderii pare paralizantă) și deci am în față material în cantități impresionante. Arhivarea a tot și toate, fără selecție, poate duce la rezultate extrem de eterogene, la informații care își pierd relevanța odată

⁴ Cf Descrierea proiectului – Memoria Banatului, accesat în 2.12.2024.

cu trecerea timpului sau care nu mai rezistă decât într-un sistem. Un interviu cu o informatoare care este lăsată să povestească extrem de liber, de către cercetători neexperimentați despre ce crede ea că poate fi relevant din povestea de viață poate deveni un material brut ce constă în zeci sau sute de minute de informație audio care poate deveni, cândva, utilă cuiva. Multiple variante de transcriere, prelucrarea inițială a textului, aducerea la o română literară sau decuparea unor teme – toate fac ca acest material brut de arhivă să își multiplice dimensiunile, ceea ce îl poate face inaccesibil cu timpul. Variabilele sunt o marcă a oralității, a culturilor pe care le numim tradiționale. Când lor li se imprimă o dimensiune cultă, procesul producerii informației devine îngreunat. Materialul rezultat își triplează uneori dimensiunile, delimitările între ce este important pentru o cercetare și ce devine irelevant se blurează. În unul dintre romanele lui Jeffrey Eugenides, *Middlesex*, ce a făcut carieră cu vreo două decenii în urmă, un personaj care era student la antropologie și făcea primul lui teren, își urmărea obsesiv interlocutorii cu un reportofon, înregistrând absolut tot ce făceau sau discutau aceștia. În *Tropice triste*, Levi-Strauss (1968, 391) scrie „Trebuia să fii mereu în alertă și în aceste condiții orice activitate etnografică devenea imposibilă. Chiar în condiții normale, cercetarea de teren e dificilă: trebuie să te scoli înainte de a se face ziuă; să veghezi până ce au adormit toți băștinașii și, uneori, să le pândești somnul; să încerci să treci neobservat fiind totuși mereu prezent; să vezi, să reții, să-ți însemni totul, să fii de o indiscreție umilitoare, să cerșești informații unui mucos, să fii gata oricând să profiți de o clipă de bunăvoință sau de neglijență; sau să știi să-ți stăpânești, zile întregi, curiozitatea și să stai într-o expectativă impusă de câte o bruscă schimbare de dispoziție a tribului.”

Indiscreție, curiozitate, ubicuitate, colectare permanentă – un scurt ghid metodologic de teren, asupra căruia nu mă voi opri aici decât pentru a sublinia din nou îndemnul și nevoia de a nota tot. Antropologul – ca mașină de înregistrat, în fața unei arhive care pare a conține totul acesta notat.

În procesul cercetării de teren, materialul brut ce reiese este, de obicei rezultat al coordonării cercetătorului, al angoaselor și metodelor lui de cercetare, al aplicării sau nu a acestor metode. Relația bilaterală *cercetător – interlocutor*, un tip de relație fie de putere (în maniera de înțelegere franceză), fie de colaborare – în grila de lectură a *collaborative ethnography* (Lassiter, 2005) sau co-producere, primește o reinvestire cu sens în acest tip de prelucrare de date. Avem, în opinia mea, un tip de triangulație (și externalizare a datelor), în dimensiune diacronică, între *cercetător/ interlocutor/ prelucrător* (astfel am desemnat munca de cercetare în cadrul proiectului: *prelucrarea datelor*.) Producerea informației/ cunoașterii este în acest caz un proces de prelucrare, dar și unul de destructurare până la efasare a oricăror raporturi de putere ce pot exista într-o cercetare de teren. Procesele implicate în această triangulație nu sunt concomitente, ele vin în disruperi temporale (există decenii între perioada producerii și perioada prelucrării), de metodologie (în cazul mărturiilor este preferată metoda interviului, dar și interviuri ce pornesc de la imagini, *photo elicitation*). Textele nu mai sunt parcurse linear, ci devin agregate de informații susceptibile de a fi cartografiate, corelate și recontextualizate, predând astfel ștafeta unei voci „articulate” digital/computațional.

Privirea de departe. O reconstrucție?

Fiind cea mai „îndepărată”, probabil, de interviuri – în sensul alcătuirii arhivei și al cunoașterii propriu-zise a intervievaților, dar având și o scurtă experiență în zona prelucrării de date din sfera *digital humanities*, am ales să privesc acest calup de 50 de interviuri drept un corpus de date lingvistice care pot da seamă despre ocurențe, conexiuni, panoramare. Acest *distant reading* (Moretti, 2013), deși poate părea o privire chiar rece și impersonală, nu face altceva decât să dezvăluie tipare, relații și evoluții care pot scăpa unei lecturi individuale, contribuind astfel la o cartografiere a unor „lumi la intersecții” dintr-o perspectivă care să își propună un caracter obiectiv și cvasi-cuprinzător.

Un prim interes avut în cadrul acestei cercetări a fost legat de reprezentativitatea corpusului. Vorbind despre o selecție de 50 de interviuri din întreaga Arhivă de Istorie Orală, este important să punctăm dacă analiza realizată în cadrul „Lumi la intersecții” este relevantă pentru arhivă în integralitatea ei, pe de-o parte, iar pe de altă parte, dacă „bifează” aspecte esențiale pentru multiculturalitatea Banatului. Astfel, pentru cele 50 de interviuri, am făcut o statistică referitoare la etnia, confesiunea, respectiv profesia intervievaților.

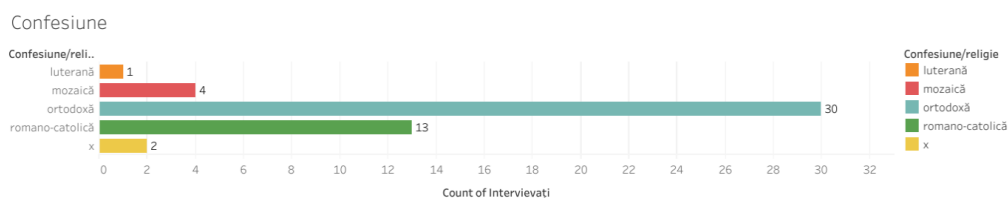

Figura 1. Confesiunile celor intervievați în Lumi la intersecții

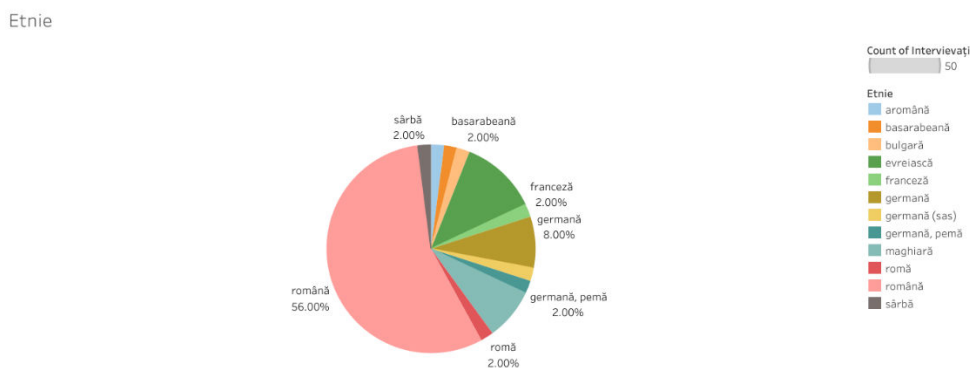

Figura 2. Etnia celor intervievați în Lumi la intersecții

Observăm din datele tabelului că această selecție asigură, practic, o bună distribuție (Biber, 1993, p. 243), chiar dacă avem în dezbatere un corpus relativ mic (în ceea ce privește numărul de fișiere, 50; în ceea ce privește dimensiunea – peste 500 000 de cuvinte). O extindere a analizei pe întreaga Arhivă de Istorie Orală ar putea arăta caracterul reprezentativ al intervievaților din mai multe perspective (vezi Corpas Pastor, Seghiri Domínguez, 2010). În fond, caracterul „pur” echilibrat sau operarea, în

general, cu „purisme” în zona corpusurilor poate influența rezultatele statisticilor (Raineri, Debras, 2019).

O altă miză a cercetării a fost reprezentată de conturarea unei hărți a interviurilor, ori a localităților legate de aspectele menționate de respondenți. Panoramarea localităților din Banat și proximitate a fost realizată, pentru simplificare, prin cuantificarea etichetelor care conțin toponime (etichete utilizate de cercetătoarele proiectului și asociate cu fiecare interviu prelucrat). Au fost extrase localitățile asociate cu fiecare interviu, dar notate și numărul de ocurențe ale etichetelor respective pentru fiecare fișier. Ulterior, a fost agregată lista de localități, cu menționarea numărului total de ocurențe în cadrul etichetelor, respectiv a numelor de familie ale intervievaților asociați. A fost simulată o hartă cu ajutorul Google My Maps și rafinată lista de localități pentru cele mai dificil de depistat (de regulă, harta a dobândit o acuratețe mai mare prin asocierea localităților rurale cu județul de care aparțin, de exemplu: *Brebu (Caraș-Severin)*).

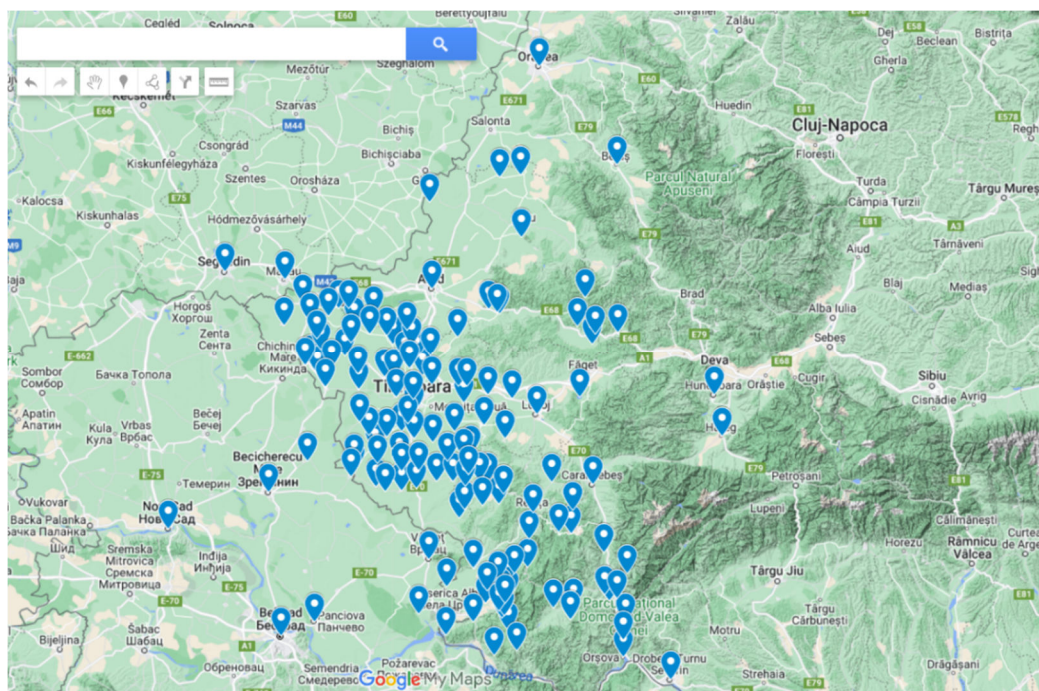

Figura 3. Vizualizarea localităților din proximitatea Banatului în Lumi la intersecții

Așa cum era de așteptat, Timișoara are cele mai multe ocurențe (vezi Figura 4) – 332 de fragmente relevante din 44 de interviuri conținând această etichetă (ceea ce înseamnă că paragrafele respective fac referire, într-o formă sau alta, la cultura, istoria orașului, precum: „Timișoara străzilor, Timișoara veche, Timișoara chiar a gangurilor care mi-au rămas în suflet, a lumii ăsteia politicoase și reci, întrucâtva, a familiilor germane și-a singurățății.” – Daniel Vighi; „Așa am trăit noi la Timișoara cum s-a trăit în orașele mari din lume: Viena sau Budapesta. Nu ca la București. Bucureștiul era cu totul altfel. Viața era mai mondenă. La Timișoara viața era simplă dar cu stil. Totul avea stil. Și oamenii "mici" aveau stil.” – Magdalena Csendes (Holender); „Parcurile erau o frumusețe în Timișoara, de aceea era și cunoscută Timișoara ca un oraș al parcurilor.”

– Vladimir Nenadovici). O Timișoară simultan a întâlnirilor, a familiilor, a arhitecturii, dar și a educației („Am venit la Timișoara fiindcă aici era liceul evreiesc și am venit să învăț la acest liceu.” – Ezra Bergler). Varietatea caracterizărilor – „Timișoara romantică”, „Timișoară athletică”, „Timișoara autentică” (Nicolae Diminescu), „Timișoara străzilor”, „Timișoara studențească”, „Timișoara cimitirelor”, „Timișoara literară” (Daniel Vighi) – dezvăluie orașul ca scenă a interacțiunilor polifonice și spațiu dinamic. Percepția multiplă despre Timișoara, conturând orașul ca un spațiu al memoriei, al identităților suprapuse și al schimburilor culturale, sugerează că orașul nu este doar un cadru geografic, ci un reper identitar pentru cei intervievați.

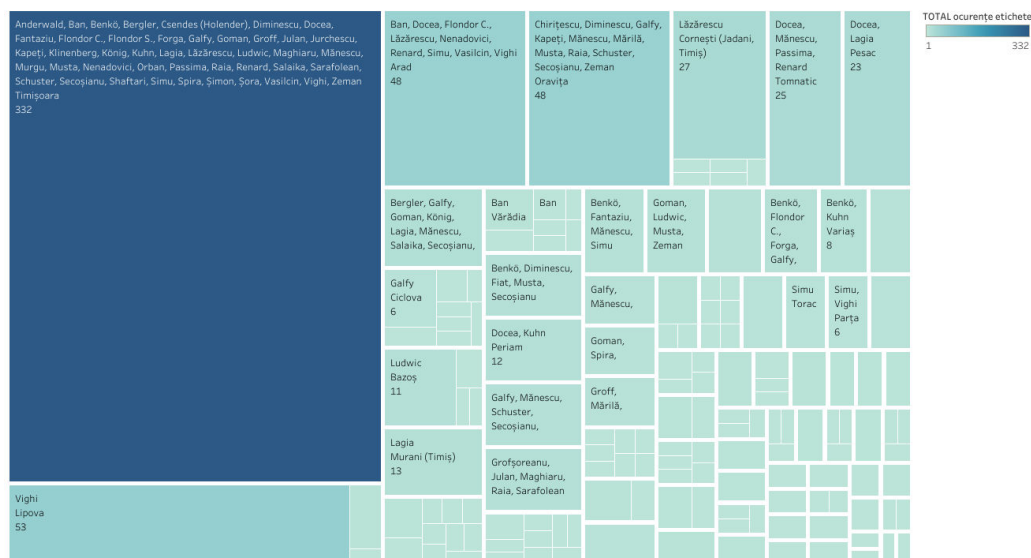

Figura 4. Lumi la intersecții - ocurențele localităților în etichete (tabelar)

Următoarea localitate prezentă în etichete este Lipova, iar frecvența se datorează unui singur interviu, cel al lui Daniel Vighi : „Pentru că Lipova este un orașel la marginea inter-landului ăsta colonizării șvăbești și fusese în perioada ocupației otomane ultima cetate a imperiului în zona frontierei cu Principatul Transilvaniei.”. Bine distribuită printre respondenți este Oravița, care apare în etichetele a 11 interviuri (48 de etichete în total): „(Vă mai amintiți ce prăvălii erau în Oravița când erați dumneavoastră copil?) Da, era prăvălia Oswald, era prăvălia Kadem, era o librărie vizavi de Oswald, pe urmă era Stieller. Prea multe prăvălii nu pot să vă spun pentru că eu aveam contact cu proprietarii prăvăliei Oswald care mă tratau ca pe copilul lor și nu cumpăram nimic. În orice caz, pot să spun că am suferit efectiv, după plecarea din Oravița, sentimentul de rădăcină și pentru mine, de rădăcină n-a fost niciodată o noțiune abstractă, căci am simțit lucrul acesta. Nu m-am mai întors în Oravița decât mult mai târziu.” (Livi Secoșianu). Mai departe, Arad și Reșița apar în 9 interviuri, Lugoj în 8, iar localități precum Anina (Caraș-Severin), Ciocova, Comloșu Mare, Jimbolia ori Răcășdia apar la câte 5 respondenți. Peste 100 de localități sunt centrul unor discuții cu câte un singur interviuat (vezi Figura 5 pentru etichetele cu localități care apar în cele mai multe interviuri). Locurile devin astfel noduri semnificative în memoria colectivă, fie printr-un singur narator emblematic (cum este cazul Lipovei în interviul lui Daniel Vighi), fie

printr-o prezență mai răspândită printre respondenți (precum Oravița). Această dispunere ne permite să distingem între localități „focalizate” – puternic asociate cu un singur interviuat și, prin urmare, cu o perspectivă subiectivă bine definită – și localități „difuze”, care apar în relatările mai multor intervieuați și construiesc o imagine mai variată și stratificată.

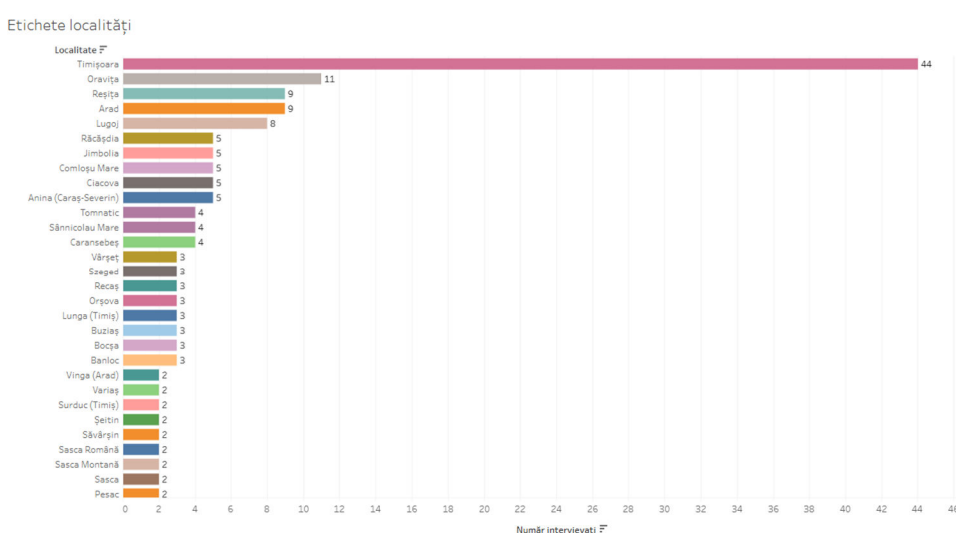

Figura 5. Etichetele cu localități care apar în cele mai multe interviuri din Lumi la intersecții

Convergențe: tematica lumilor

Structurate pentru a fi ușor de prelucrat, interviurile selectate din arhiva BCUT se organizează în jurul a zece teme agreate de echipa de proiect: *Război, Familie, Migrație, Celălalt, Deportare, Comunism, Emoții, Istorie locală, Trecerea timpului, Organizarea educației*. Temele sunt deopotrivă rezultatul lecturii restrictive și generalizatoare a transcrierilor, dar și instrumente de lucru care facilitează indexarea interviurilor. În raport însă cu memoria colectivă ce transpare din materialul din arhivă, temele sunt noduri prin care biografiile se suprapun și constituie această memorie, făcând trecerea de la o voce individuală la o suprabiografie. Am urmărit, la nivelul interviurilor, și eventualele dominante la nivel de limbaj ori relații tematice. Nu ne-a interesat un studiu lingvistic, din cauza eterogenității lexicale a corpusului, însă am considerat relevantă cuantificarea celor mai frecvenți termeni prezenți în setul de texte :

Nr. Cr.	Termen	Ocurențe (număr total)	Interviuri în care e prezent
1	an	2,044	50
2	tată	1,256	50
3	om	1,090	49
4	Timișoara	1,069	50
5	casă	1,042	49

6	mamă	955	49
7	copil	917	50
8	școală	903	49
9	fel	837	47
10	timp	788	48
11	lucru	739	50
12	familie	729	49

Avem, așadar, o raportare constantă a individului la timp, fie în sens biografic (vârste, etape ale vieții), fie în contexte specifice (de pildă, evenimente marcante, momente de referință în istoria – mare, precum un război, sau mică, la nivel individual). Familia este puternic reprezentată în povestirile intervievaților, la fel și experiențele formative ori profesionale. Noțiunile probează, în fond, validitatea alegerii celor 10 teme generale ale proiectului, care sunt de fapt conectate. Figura 6 reprezintă o hartă lexicală a conexiunilor dintre teme, generată de LncsBox X, instrument de analiză a corpusurilor care permite vizualizarea relațiilor semantice și contextuale dintre unitățile lexicale. Legăturile dintre noduri sunt stabilite în funcție de coapariția termenilor în contexte similare. Astfel, dacă două teme sunt vehiculate în fragmente de interviu care împărtășesc termeni-cheie, acestea vor fi conectate printr-o muchie în rețea. Cu alte cuvinte, relația dintre teme nu este una arbitrară, ci rezultă dintr-un proces empiric de analiză a distribuției lexicale.

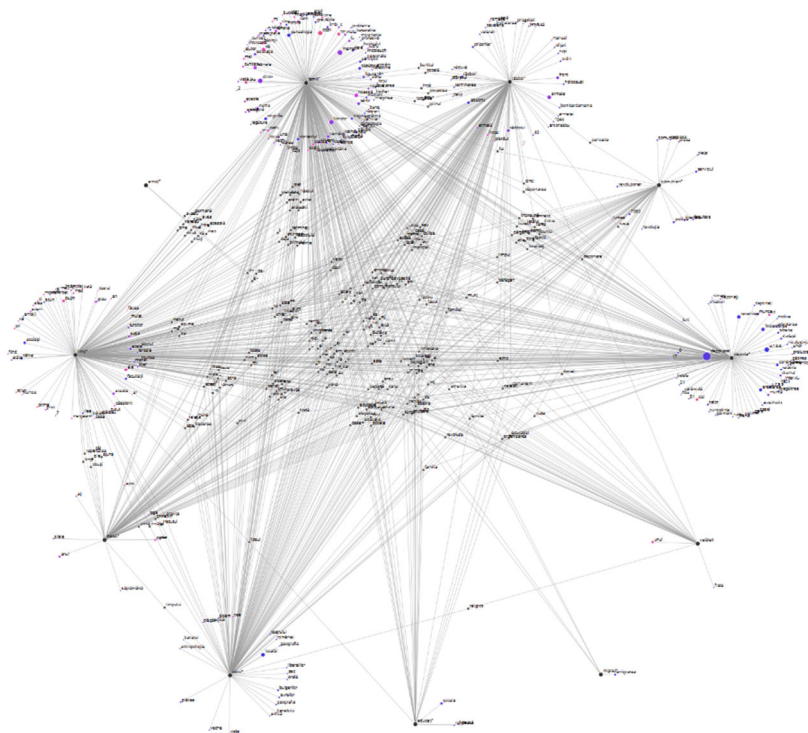

Figura 6. Rețeaua lexicală a temelor din interviurile proiectului Lumi la intersecții

Două axe tematice majore emerg din această vizualizare: deplasarea spațială și războiul, respectiv timpul și familia. Cea dintâi semnaleză o conexiune între experiențele deportărilor și realitățile istorice ale conflictelor (cum era de așteptat, mobilitatea indivizilor este adesea determinată de contexte politice marcate de instabilitate). Clusteringul aplicat rețelei dezvăluie că mai multe forme ale *displacementului*, precum migrația și deportarea, sunt susținute de asocieri lexematice similare: tranziția, pierderea, dar și rezistența ori memoria sunt prezente în aceste narative. Cea de-a doua axă indică felul în care experiențele personale sunt ancorate în structuri intergeneraționale: timpul este perceput și narat prin prisma relațiilor familiale, fie că este vorba despre amintiri din copilărie, despre modul în care evenimentele istorice au influențat viețile părinților și bunicilor, sau despre felul în care aceste relații continuă să modeleze identitatea personală. În plus, „densitatea” nodurilor vizualizate în rețea arată că aceste teme nu sunt izolate, ci fac parte dintr-un sistem de interdependențe semantice, unde sunt prezente și alte concepte-temă – precum deportarea, istoria sau comunismul. De altfel, o privire asupra nodului „familie”, realizată cu SketchEngine, arată că interviuații s-au concentrat pe genealogie, identitate etnică, istorie familială, cu accente pe zona moștenirii culturale („sărbătoare”), respectiv pe eventualele conexiuni ale unor respondenți cu familia regală.

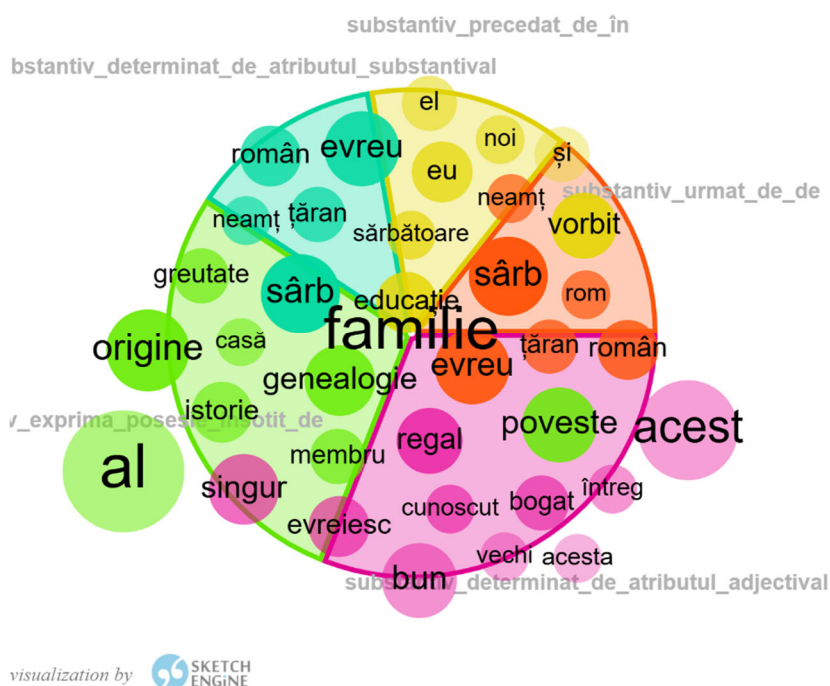

Figura 7. Word sketch al termenului „familie” în Lumi la intersecții

Un astfel de *distant reading* nu este deloc o formă de distanțare sau lipsă de conexiune cu *subiectul* ori cu *povestea*, ci presupune o mai bună înțelegere a unui demers de

cercetare care trebuie „învățat din mers”. Dacă fiecare interviuat aduce, în cadrul corpusului, câte o viziune subiectivă, privirea de *departe* permite agregarea acestor voci, într-o complementaritate față de abordarea personală a privirii de *aproape*. În fond, temele transgresează epoca și memoria epocii, aducând o selecție a trecutului în prezent. Despre migrație – fie în formele ei primare, fie secundare, povestesc deopotrivă Vioara Groșoreanu (născută la începutul secolului XX), cât și Doina Ludwic (născută în interbelic). Mici și mari mișcări în teritorii domină poveștile de viață, devenind legături între acestea. Figura unui membru al familiei (autoritar, respectat, temut și iubit) coagulează unele povești de viață: mama care împarte dreptatea între copii și modelează comportamentul, bunicul lângă care o fetiță învață să respecte etica muncii, dar și să se bucure de drumurile frecvente la Timișoara, tatăl care trece oceanul pentru a lucra în diverse industrii în America și care încearcă și reușește să devină domn prin cumpărarea de pământ, bunica ale cărei hotărâri influențează soarta unei fete. Educația în școlile timișorene, între care Notre-Dame ocupă un loc important narativ, asigură o formare pentru a face față războiului. Să știi să coși o șosetă ruptă echivalează, în povestea lui Else von Schuster, cu o primă probă de maturitate, sinonimă unui rit de trecere. Această probă va fi urmată de plecarea în refugiu, în timpul războiului, de despărțirea de familie și de regăsirea ei.

Outro

Formă de a conține trecutul, dar și de a crea identitate (Poole, 2008), memoria colectivă ce rezidă în aceste supra-teme individuale devine instrumentalizată prin ele. Nu este un depozit pasiv al experiențelor, ci un mecanism activ de selecție, reconstituire și (re)interpretare. Vocile, temele din „Lumi la intersecții” funcționează, de fapt, ca niște noduri de condensare a experiențelor.

Sinele care narează și cel care a participat la evenimentele narate se reunesc pentru a conlucra în cadrul unei memorii de tip autobiografic (Poole, 2008), vocile arhivei se suprapun, se intersectează, narează antifonic, reconstituind și completând un secol de povești de viață din Banat. E o dinamică a apropierii și depărtării, în care arhiva devine un palimpsest, un spațiu viu, în continuă resemantizare.

Referințe:

- Assmann, A. (2008). Canon and archive. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Media and Cultural Memory* (pp. 98-107). De Gruyter.
- Ben-Amos, D. (1993). Context in context. *Theorizing Folklore: Toward New Perspectives on the Politics of Culture*, 52(2/4), 209-226.
- Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. *Journal of Literary and Linguistic Computing*, 8(4), 243-257.
- Corpas Pastor, G., & Seghiri Domínguez, M. (2010). Size matters: A quantitative approach to corpus representativeness. <https://wlv.openrepository.com/bitstream/handle/2436/622560/size%20matters.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- Kilani, M. (1994). Du terrain au texte: Sur l'écriture de l'anthropologie. *Communications* 58 (*L'écriture des sciences de l'homme*), 45-60. https://www.persee.fr/doc/comm_0588-

8018_1994_num_58_1_1878.

Laplantine, F. (1999). *Descrierea etnografică*. Polirom.

Lassiter, L. E. (2005). Collaborative Ethnography and Public Anthropology. *Current Anthropology*, 46(1), 83-108.

Lévi-Strauss, C. (1968). *Tropice triste*. Editura Științifică.

Lévi-Strauss, C., & Eribon, D. (1988). *De près et de loin*. Odile Jacob.

Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. Verso.

Poole, R. (2008). Memory, Responsibility, and Identity. *Social Research: An International Quarterly*, 75, 263-286.

Raineri, S., & Debras, C. (2019). Corpora and Representativeness: Where to Go from Now? *Revue de l'Association Française de Linguistique Cognitive*, 19. <https://doi.org/10.4000/cognitextes.1311>.

Trace, C. (2002). What Is Recorded Is Never Simply 'What Happened': Record Keeping in Modern Organizational Culture. *Archives and Museum Informatics*, 2(1), 137-159.

Zeitlyn, D. (2012). Anthropology in and of the Archives: Possible Futures and Contingent Pasts. *Annual Review of Anthropology*, 41, 461-480.